

bil'in Özbekler tarafından tehdidi üzerine tekrar Afganistan'a dönmek zorunda kaldı. Bâbü'r hâtıratında Hindistan fethinin gecikmesine kardeşleri arasındaki anlaşmazlıklar ve emirlerin gevşekliğinin sebep olduğunu yazmaktadır. Bu sırada doğan bir şehzadeye Hindâl adının verilmesi de Bâbü'r'ün Hindistan fetihini ne kadar arzuladığını göstermektedir.

Bâbü'r kesin ve büyük Hindistan seferini 1525'te yaptı. Önce Pencap'ı istilâ ettikten sonra Delhi üzerine yürüdü. Bu sırada Kuzey Hindistan Lûdîler tarafından idare edilmekteydi. İbrâhîm-i Lûdî'nin yakınları olan Lahor valisi ve Âlem Han ile arası iyi değildi. Bâbü'r Lûdî başşehrine giden yol üzerinden hareket ederek Panipat yakınlarına geldi. Karargâhını burada kurdu. Kale önlerindeki aynı adı taşıyan ovada Bâbürlü ve Lûdî kuvvetleri Nisan 1526'da karşı karşıya geldiler. Lûdî ordusu çok kalabalıktı ve orduda 1000 kadar fil de yer alıyordu. Bâbü'r'ün ordusu ise 12.000 civarında idi. Osmanlı savaş nizamını uygulayan ve ateşli silâhlar kullanan Bâbü'r karşılarında İbrâhîm-i Lûdî büyük bir yenilgiye uğradı ve öldürüldü. Onun ölümüyle Lûdîler'in hâkimiyeti sona erdi. Bâbü'r bu seferden sonra Delhi ve Agra'yı da süratle ele geçirdi ve Bâbürlü hânedarını kurdu (1526).

Bâbü'r, Çitor Racası Rânâ Sangâ'nın kalabalık bir ordu ile üzerine yürüdüğünü haber alınca hemen harekete geçti ve taraflar Biyâne yakınlarındaki Hânûvâ'da karşılaştılar. Mart 1527'de yapılan savaşta Rânâ Sangâ büyük bir hezime uğradı. Arabalar üzerine yerleştirilmiş toplar karşısında tutunamayan Hindûlar çok kayıp verdiler. Bu savaşın sonra Bâbü'r Agra'da yerleşti ve Bedaşhan askerlerini ülkelerine gönderdi. 1527'den sonra kesilen paralarda Bâbü'r ismi yanında "gazi" unvanı da görülmektedir. Bu ise Çitor Racası Rânâ Sangâ'ya karşı kazanılan zaferden dolayıdır.

Bâbü'r 1528'de Çanderi'ye saldırarak Raca Medini Rao'yu mağlûp etti. Ancak Afgan meselesi yüzünden Racpûtlar'a karşı genel bir tenkil harekâtına girişemedi. Ganj nehrini geçerek topçular sayesinde Lûdîler'e sadık kalan kuvvetleri de yendi ve Bâbürlü kuvvetleri 21 Mart 1528'de Leknev'i ele geçirdiler.

1529'da Bengal meselesi ortaya çıktı. Bihâr'da istiklâlini ilân eden Mahmud Şah Afganlılar'ı çevresine toplayarak böl-

gedeki Bâbürlü nüfuzuna son verdi. Bâbü'r 6 Mayıs 1529'da Bihâr seferine çıktı ve Mahmud Şah'ı mağlûp ederek doğuya ilerledi. Dönüşte Leknev'i tekrar hâkimiyeti altına aldı.

1530'da hastalanan Bâbü'r, hastalığının giderek ağırlaşması üzerine bütün emirleri huzuruna çağırarak oğlu Hümâyûn'u hükûmdar ilân etti ve onlardan bağlılık yemini aldı. Üç gün sonra da 6 Cemâziyelevvel 937'de (26 Aralık 1530) Agra'da vefat etti. Naaşı Cemne nehri kenarındaki Nûr-Efşân bahçesinde toprağa verildi. Vasiyeti gereğince de altı ay sonra Kâbil'e taşınarak Bağ-ı Bâbü'r'de yakınlarının yanına gömüldü. Şah Cihan 1646'da Bâbü'r için muhteşem bir türbe inşa ettirdi. Bâbü'r'ün on sekiz çocuğu olmuştu. Öldüğünde dört oğlu ile üç kızı hayatta idi. Bunlar Hümâyûn, Kâmrân, Askerî, Hindâl, Gülteng, Gülteng ve Gülteng'dir.

Bâbü'r kurduğu devlet ve tarihte oynadığı önemli rol bakımından Türk tarihinin önde gelen simalarından biridir. Batılı yazarlar, o devirde pek az hükûmdarda görülen meziyetleri şahsında toplamış olan Bâbü'r'e hayrandırlar ve başka hiçbir kahramanın kendisini onun *Bâbü'r-nâme*'sindeki kadar güzel tasvir edemediği kanaatinde dirler.

Bâbü'r kılıç kullanmakta, ok atmakta, ata binmekte mahir olduğu kadar insan ruhunu tanımakta, fertleri ve toplumları idare etmekte de o derece mahirdir. İleri görüşlü bir devlet adamı ve soğukkanlı bir kumandandı. Maiyetine karşı merhametli ve şefkatli davranır, affına sığınan suçluları bağışlamakta tereddüt etmezdi. Gerektiğinde de en ağır cezaları uygulamaktan çekinmezdi. Spor ve avla, fikrî ve edebî meselelerle uğraşmaktan zevk alırdı. İçki ve eğlenceye düşkünlüğüne rağmen idarî ve askerî işlerde en küçük bir ihmâl göstermemiştir. Daima halkının refahı için çalışmış, ülkeyi mâmur hale getirmeye gayret etmiştir.

Bazı besteler yaptığı bilinen Bâbü'r güzel sanatların hemen hepsiyle yakından ilgilenmiştir. Aynı zamanda iyi bir hattat olan Bâbü'r "hatt-ı Bâbü'rî" adıyla yeni bir hat icat etmiştir. Şiir ve edebiyatta da vâkıf olup Çağatay şiir ve nesrinin en güzel ve orijinal örneklerini vermiştir. Teknolojik gelişmeleri de yakından takip ederek bunları yalnızca savaş için değil aynı zamanda tarımda üretimi arttırmak amacıyla da kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Babur, *Veşkâyi* (Arat, I-II; Hândmîr, *Habîb-ü's-siyer* (nşr. Ağa M. Hâşim Kâşânî), Bombay 1857, III, 304-310, 320; Haydar Mirza Duğlat, *A History of the Moguls of Central Asia* (trc. E. D. Ross), London 1895, s. 216, 259, 261; Hasan-ı Rumlu, *Ahşenü't-tevârîh* (nşr. C. N. Seddon), Baroda 1931, s. 49-51, 86, 91-92, 127-130, 169-170, 194-195; Nizâmeddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî* (nşr. B. De), Calcutta 1931, II, 1-27; Gülbeden Begüm, *Hümâyûnnâme* (trc. Abdürrebâb Yelgar — Eymen Manyas), Ankara 1944; Mîr Muhammed Ma'sûm, *Târîh-i Ma'sûmî* (nşr. U. M. Duodpota), Poona 1938, s. 324-325; Iskender Bey Münşî, *Târîh*, I, 30; W. Erskine, *History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur-Baber and Humayun*, London 1854; S. Lane-Poole, *The Coins of the Moghul Emperors of Hindistan in the British Museum*, London 1892, s. 5-6; a.m.f., *Baber*, London 1899; L. F. Rushbrook Williams, *An Empire Builder of the Sixteenth Century*, London 1918; L. Bogdanov, "The Tomb of the Emperor Babur near Kabul", *Epigraphia Indo-Moslemica*, 1923-24, s. 1-12; S. M. Edwardes, *Babur*, London 1926; F. Grenard, *Baber Fondateur de L'Empire des Indes (1483-1530)*, Paris 1930; R. Bum, "Coins of Babur", *Numismatic chronicle*, XVIII, London 1938, s. 176-178; S. K. Banerji, "Babur's Post War Settlements in Doab, Malwa and Bihar", *Proceedings IXth Historical Congress* (1946), s. 296-300; S. R. Sharma, *Studies in Medieval Indian History*, Poona 1956, s. 158-166; J. Allan v.d.g., *The Cambridge Shorter History of India*, Delhi 1969, s. 320-329; Rızaül İslâm, *Indo-Persian Relations*, Lahore 1970, s. 5-21; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 15-44; Abdul Halim, *History of the Lodi Sultans of Delhi and Agra*, Delhi 1974, s. 164-192, 197, 199, 201-209; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1982, s. 233-240; A. V. W. Jackson, "The Tomb of the Moghul Emperor Babur in Afghanistan", *Proceedings American Philosophical Society*, LXVIII, New York 1929, s. 195-205; A. Schimmel, "Babur Padishah, The Poet With an Account of the Poetical Talent in his Family", *IC*, s. 125-138; M. Fuad Köprülü, "Babur", *İA*, II, 180-187; *TA*, V, 21-23; J. B. Harrison — P. Hardy, "Bâbur", *EI²* (İng.), I, 847-848; a.m.f.ler, "Bâbur", *UDMİ*, III, 813-820.

ENVER KONUKÇU

Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü. Bâbü'r devlet kurucu büyük bir siyasî şahsiyet, askerlik sanatının yüksek bir siması, yılmaz bir mücadeleci oluşu yanında sanat ve kültür yönü de o derece kuvvetli müstesna bir kimse idi. O, bir insanda aynı zamanda bir araya gelemeyecek çeşitli kabiliyet ve değerleri âhenkli bir terkip içinde toplayabilmiş eşsiz bir hükûmdar olarak yalnız Türk tarihinde değil, Doğu ve Batı âleminin büyük şahsiyetler galerisinde günümüzde hayranlıkla seyredilen bir portre olmuştur. Bâbü'r on iki yaşında tahta çıkışından bu yana

seferden sefere koşup at üstünden inmeyen, tahtını ülkeden ülkeye taşıyarak yeni devletler kuran bir maceralar kahramanı, savaşız kaldığında ardı gelmez büyük avların, eğlence meclislerinin zevkini yaşayan bir tabiat âşığı, araştırmacı ve gözlemci bir botanist, görmesini bilen bir seyyah, bir etnografya müjdecisi, bir bahçe mimarı ve şehirci, ata binme, ok atma ve kılıç kullanma sanatının efendisi, yüzücülük dahil komple sporcu, hattat, müzikşinas, fakih, hararetli bir tezyinî sanatlar ve kitap meraklısı, bir edebiyata damgasını basmış şair, dünyanın zevkle, takdirle okuduğu üstün bir hâtıra yazarı, hayatı türlü lezzetleriyle bir yaşama sanatı haline getirmiş bir kimse olmanın bütün sıfatlarını beraberinde taşıyan bir Türk soylusudur.

Bâbü, şiirleri ve *Bâbürnâme*'siyle bugüne gelmiş ve namını bugün de devam ettirmektedir. O, kaybolanları bir tarafa bırakılırsa beş esere imzasını atmış bir edebiyatçı hükümdar olarak tanınır. İçinden birçok şair şahsiyet çıkmış Timurlular ailesindeki şiir geleneği en yüksek temsilcisini onun şahsında bulmuştur. Eğitimini saray çevresinde görmüş olan Bâbü'nün tahta çıkışı gibi şiire başlayışı da erken olmuştur. İlk şiir denemelerine daha on altı yaşında başlamıştı. Başlangıçta çalışmaları beyit çerçevesini geç-

mezken iki üç sene içinde artık başlı başına gazeller ortaya koyabilecek bir seviyeye erişir. 1500 yılında Semerkant'ı ikinci defa aldığı orada Nevâî ile görüşen Bâbü, ondan kendisine gelen bir mektubun arkasına bir beytini yazarak takdim etmişti. Bâbü tam olarak bir gazel yazdığı tarihi, bir hadise olarak kaydeder (*Vekâyi*, s. 105). Bâbü, soyundaki ve saray çevresindeki geleneğin tesiriyle böylece on dokuz yaşında iken hükümdar şairler safında yerini alır. Onun şiirleri siyasî hayatı ile beraber Fergana, Kâbil ve Hindistan olmak üzere üç devre içinde görünür. Kâbil devresinde şiirlerinin sayısı bir divan teşkil edecek noktaya varır. 1519 yılında divanını Semerkant'ta Özbek Hükümdarı Polad Sultan'a göndermişti (*Vekâyi*, s. 267).

Bâbü'nün şiiri, yazdıkları basit bir heveskârlığın alelade ifadeleri olmaktan ileri gidememiş bazı şair hükümdarlarından tamamiyle farklı olup edebî ilimleri çok iyi bilen, Türk ve Acem şiirini ne derece yakından tanıyıp incelemiş olduğunu aruz nazariyatı üzerindeki eseriyle de ortaya koymuş, söyleyiş gücü kuvvetli, ileri zevk sahibi usta bir kalemin mahsulüdür. Hâtıralarında çok iyi belli olduğu gibi o herhangi bir vesile ile, bir konu veya bir durum karşısında anında ondan bir şiir çıkarabilecek derecede bir ifade rahatlığı kazanmıştı. Çağının diğer şairleri gibi aşk-sevgili-içki zevki (veya meclisi) konuları onda da hükümünü sürdüren bir üçüzlüdür. Buna çok defa tamamlayıcı bir unsur olarak tabiatın da belirli bir dekor eşlik eder. Fakat Bâbü, klasik geleneğin bu değişmez temlerini değişik ve oynak bir üslûpla gerçek tablolar içinden verecek surette işlemeyi başarır. Zaman zaman kendi hayatını, yaşadığı hadiseleri şiirine getirir. Hayatını aksettiren otobiyografik karakterdeki şiirleri sayıca ârizî ve tesadüflüğün sınırı dışındadır. Hâtıratında ne zaman, hangi münasebetle, ne gibi hallerde yazıldıklarına dair verdiği bilgilerden şiirlerinin kendi hayat hadiseleriyle bağlantısı anlaşılır. Bâbü'nün şiirlerinde çok şahsî bir yönü de, devlet kurucu ve taht sahibi olarak bulunduğu Efganistan ve Hindistan'da içinde taşıdığı gurbet duygusu ve ayrı düştüğü Fergana'ya olan özlemi dile getirmesidir. Klasik şiirin dar ve hazır bir çerçeve halinde kabullenegelinin itibarına (conventional) onun samimi bir eda katabildiği görülüyor. Ancak hemen hemen her divan şairinde olduğu gibi alelâdenin

üstüne çıkamamış bazı şiirlerin onda da var olduğu inkâr edilemez.

Bir modaya ayak uyduruştan ibaret kalan sayısı belli "musanna" bazı şiirleri (bk. J. Eckmann, "Chagataica, 2. Babur's Artifical Poems", *AOH*, XXV, 1972, s. 351-353) bir tarafa bırakılırsa ifadesi sadeliğe meyleden Bâbü yer yer halk dilinden bir kısım unsurlar almış, atasözleri ve deyimler de kullanmıştır. Bâbü en çok gazel ve dörtlük (rubâî-tuyuğ) tarzını tercih etmiş, kaside ve musammat gibi geniş hacimli nazım şekillerini kullanmaktan uzak durmuştur. Bir şiirini ise hece vezniyle bir türkû olarak yazmıştır (Bâbü Şah'ın Şiirleri: "Gazeliyyat", *MTM*, nr. 1, s. 27). Bâbü daha ilk denemelerinden itibaren Farsça şiirler de yazmaya başlamış, ancak bunlar Türkçe şiirleri yanında sayıca hep geride kalmıştır. Babası ve amcasının müridi oldukları Hâce Ubeydullah Ahrâr gibi büyük bir mutasavvıf çocuk yaşında tanımış olan, dervişlere samimi bir saygı gösteren Bâbü'nün bazı şiirleri tasavvufî bir renk taşır. Mısralarını bazan Türk-lük ve kahramanlık duygularına açtığı da ilâve edilirse Bâbü'nün şiirlerinin umumi tablosu tamamlanmış olur.

Bâbü'nün bir kısım şiirlerinde, özellikle rubâîlerinde Nevâî tesiri kendini hissettirir. Çağdaşları Bâbü'nün şairliğinden büyük bir takdirle bahsetmektedirler. "Türkçe ve Farsça şiir söylemekte emsalsizdi; bilhassa Türkçe divanında taze mazmunlar bulup söylemiştir" ifadesinin yanı sıra Haydar Mirza Duglat'ın, "Onu Türkçe şiirlerinde ancak Ali Şir Nevâî geçerci" şeklindeki değerlendirmesi, devrinde onun ne derece kuvvetli bir şair sayıldığına tercüman olmaktadır. Doğu Türkçesi edebiyatının Nevâî'den sonra yetiştirdiği en değerli şairin Bâbü olduğu bugün edebiyat tarihçileri tarafından benimsenmiş bir hükümdür.

Türk ve İran edebiyatlarını çok yakından tanıyan Bâbü'nün gerek Türk, gerekse Acem şairleri hakkında çok sağlam ve yerinde görüşlere sahip olduğu *Bâbürnâme*'sinde açıkça görülmektedir. Bu arada Ali Şir Nevâî hakkında söyledikleri bugün için de aynen kabul edilebilecek isabetli bir değerlendirmeyi aksettirir.

Eserleri: 1. *Bâbürnâme**. Çağatay edebiyatının Nevâî'ninkini dahi aşan en tabii ve ileri nesir örneğini veren, önce ilim âleminde şöhrat kazanıp mühim bir kaynak olarak ele alınmış olan bu eser, sadece Türk edebiyatı için değil, nevinde

Bâbü'ü gösteren bir minyatür
(British Museum, nr. 1921.10.-11.03)

kendisini yabancı okuyucuya da müstesna bir hâtırat kitabı olarak kabul ettirmiştir. Bâbü'r'ü unutulmazlar arasına sokan, ilmîliğe yükselen muhtevası, bir hükümdardan beklenemeyecek samimiliği etrafında hayranlık yaratan bu hâtırat çeşitli dillere tercüme edilerek birçok defa basılmıştır.

2. *Divan*. Bâbü'r'ü Çağatay edebiyatının şiirde Nevâ'i'yi takip eden büyük temsilcisi olarak tanıtan divanı, onunkiler kadar hacimli olmamasına karşılık, orijinal yönler taşıyan seçme ve kuvvetli şiirleriyle Bâbü'r'ün değerini ortaya koymaya yetmiştir. Kadî Burhâneddin ve diğer bazı şair hükümdarlarındaki gibi klasik divanlar tarzında ve alfabetik bir tertipte olmayan bu divanda şiirlerinin kronolojik bir sıraya göre yer almış olmaları yolunda bir görüş vardır. Bâbü'r'ün kendisinden öğrenildiği üzere ilk şiiri olan gazelin görülebilen divan nüshalarındaki gazellerin en başında bulunması, yazılış tarihini verdiği diğer bazı manzumelerinin de böyle bir durum göstermesi bu görüşü destekler mahiyettedir.

Divanın yazma nüshalarına Orta Asya'dan çok başka ülkeler kütüphanelerinde rastlanmaktadır. Başlıca nüshaları şunlardır: 1. Tahran nüshası (Kütüb-hâne-i Saltanatî, nr. 671, diğer bir kayda göre 676). Verilen tarih doğru ise 931'de (1525) istinsah edilmiş, harekeli ve satır aralarında Farsça tercümeleri de bulunan Bâbü'r külliyyatı içindedir (Zeki Velidi Togan, "Tahran Kütüphanelerinde Hindistan'dan Gelen Eserlerde Çağatay Dil ve Temürlü Sanat Âbideleri", *TTK Belleten*, nr. 95, 1960, s. 444; a.mlf., "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", *İTED*, III/1-2, 1960, s. 152). 2. Paris nüshası (Bibliothèque Nationale, *Supplements Turcs*, 1230). 1515'te istinsah edilmiştir (Blochet, *Catalogue*, II, 207). 3. Râmpûr Özel Nevâb Kütüphanesi nüshası. 15 Rebûlâhîr 935'te (27 Aralık 1528) istinsah edilmiştir. Bu başka bir yazmadan kopya edilmiş bir tarihe benzermektedir (bk. A. S. Beveridge, *Bâbur-Nâma* (*Memoirs of Bâbur*), London 1922, *Appendices*, s. IX-LXI; tavsifi için bk. V. İvanov, *A Concise Descriptive Catalogue of the Persian Mss. in the Asiatic Society of Bengal*, 1924, s. 668). Bankipûr'da da bir divan nüshasına rastlanmaktadır (*Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*, I, Suppl., 1998, s. 256). 4-5. Haydarâbâd Sâlâr Jang Müze Kütüphanesi, nr. 4478 ile 4479'daki Receb 1188 (Eylül

1774) istinsah tarihli ve satır arası Farsça tercümeli nüsha (bk. Erkan Türkmen, "Hindistan Kütüphanelerindeki Bazı Türkçe Yazma Eserler", *TKA*, XXIII/1-2, 1985, s. 493-494; krş. H. S. Süleymanov, "Po Rukopisim Fondam İndii", *ST*, nr. 2, 1980, s. 70). 6. Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshası (Revan, nr. 741). Cildi inci ile işlenmiştir (Karataş, *Türkçe Yazmalar*, II, 112). 7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshası (TY, nr. 3743). 8. 100. Yıl Atatürk (Beldiye) Kütüphanesi nüshası (Muallim Cevdet Yazmaları, nr. K. 352). Divanın Buha-ra'da da bir nüshası bulunduğu dair bilgi vardır (bk. Ş. Rahimî, "Zahîrüddin Muhammed Bâbü'r", *Maarif ve Medeniyet*, nr. 1, Kânunuevvel 1923, s. 107; bk. *TM*, 1928, II, 608).

Tenkitli metin baskısı henüz yapılmamış olan divanın ayrı ayrı nüshalarından şu neşirleri ortaya konulmuştur: 1. E. Denison Ross, "A Collection of Poems by the Emperor Babur" (*JASB*, VI, Extra No. 1910, VI + 23 + Faksimile: 25-43. D. Ross bu nüshayı yegâne nüsha sanmıştır). 2. Köprülüâde Mehmed Fuad, "Bâbü'r Şah'ın Şiirleri: Gazeliyyat", (*MTM*, I, 1331/1915, nr. 2, s. 235-256, nr. 3, s. 464-480; II, 1331/1915, nr. 5, s. 307-336. İÜ Ktp., TY, nr. 3743'teki Hâlis Efendi nüshasının yarım kalmış neşridir). 3. Samoyloviç, *Sobranie Stihotvorenij Imperatora Babura/Mecmua-i Eş'âr-ı Baber* (Çast 1. Text, Petrograd 1917, 34 + 9 sayfa. Bibliothèque Nationale ve ilâve olarak Râmpûr nüshalarının neşridir). 4. Şefika Yarkin, *Dîvân-ı Zahîrüddin Muhammed Babur* (Kâbil 1962). 5. S. Azimcanova — A. Kaimov, *Zahîrüddin Muhammed Babir, Asarlar I. Divan* (Taşkent 1965). 6. S. Azimcanova, *İndiski Divan Babura* (Taşkent 1948).

Bundan başka divandan yapılmış şu metin seçmeleri de bulunmaktadır: Fıtrat, *Özbek Edebiyatı Nemûneleri* (Taşkent - Semerkant 1928, s. 277-297); Alim Şarafaddinov, *Uzbek Adabiëti Tarihi Hrestomatıyası* (Taşkent 1945, II, 30-52); Hâdi Zarif, *Navoy Zamondoşları* (Taşkent 1948, s. 183-185); Bobır, *Tanlangan Asarlar* (nşr. S. Azimcanova — A. Kaimov, Taşkent 1958); Bobır, *Şe'rler* (Taşkent 1958); A. Şarafaddinov — A. Kaimov — R. Majdidi, *Uzbek Şe'riyatı Antologiyası* (Taşkent 1961, III, 41-57); N. V. Stebleva, *Semantika Gazeley Babura* (Moskova 1982, s. 209-326; Fuad Köprülü ve Samoyloviç neşirlerinden bir araya getirilmiş 119 gazel); Sayyid Na'imuddin, "Some Unpublished Verses of Babur" (*IC*, nr. 30, 1956, s. 44-50; İÜ Ktp., TY, nr. 3743'teki divan

nüshasında bulunan Farsça şiirler). Bâbü'r'ün seçme şiirlerinin çok ilgi görmüş bir Rusça tercümesi de yapılmıştır (L. Penkovskiy, *Babur. Lirik*, Taşkent 1943; Moskova 1948, 1957; Taşkent 1959).

3. *Aruz Risâlesi*. Kendinden önce Ali Şîr Nevâ'i'nin aruz nazariye ve kaidelerine dair yazdığı eseri yeterli görmemekten gelen bir ihtiyaçla Bâbü'r'ün ondan otuz beş sene kadar sonra aynı konuda meydana getirdiği bir çalışmadır. Bâbü'r, Nevâ'i'nin *Mizânü'l-evzân*'ını birçok bakımdan yetersiz ve kusurlu bulduğunu açıkça söyler (*Vekâyi'*, s. 186). Onun bu risâlesinin tenkit edilecek taraflarının çok olduğunu, Nevâ'i'nin rubâî de dahil bazı bahirlerin vezinlerinde yanıldığını belirten Bâbü'r böylece eserini kaleme almaktaki hareket noktasını açıklamış olur. *Bâbü'r-nâme*'deki kayıtlar ve notlarından da aruz nazariyat ve istilâhlarına kuvvetle hâkim olduğu ayrıca belli olan Bâbü'r'ün risâlesi tasnif ve tertip itibarıyla Nevâ'i'den pek farklı değildir. Her ikisinin de kaynakları müşterektir. Nevâ'i'den ayrılan tarafı, bahisleri ondan daha tafsilâtli ve çok daha bol örneklerle vermesidir. Bu bakımdan Nevâ'i'nin risâlesi Bâbü'r'ünkü yanında biraz sönük kalır. Bâbü'r aruzun her bahri ve meselesi hakkında çağdaş şairlerle eskilerden Farsça ve Türkçe bol örnekler getirmektedir. Bununla Bâbü'r'ün Türk ve İran şiirini ne kadar iyi tanıdığı, malzemesinin ne derece zengin ve geniş bir okuma ve araştırmaya dayandığı belli olur.

Bâbü'r'ün aruz risâlesinin en mühim tarafı, onun da Nevâ'i gibi klasik aruz kitaplarında yer almayan Türk şiirine has olan tuyuğ, koşuk, urğuştak, türki nevin-den vezinler üzerinde durmasıdır. Bâbü'r Nevâ'i'deki mevcuda onda bulunmayan ölgeng, tarhânî gibi maddeler ilâve ettikten başka örneklerin dairesini daha da genişletir. Bâbü'r Nevâ'i'deki muhabbet-nâme, müstezad, arazvarî vezinlerini zikre gerek görmemiştir. Tarhânîyi "çenge" yerine alır. Bâbü'r'ün izahları ile yalnız Türk şairlerince kullanılan vezinler hakkındaki bilgi daha açıklık ve zenginlik kazanmış bulunmaktadır. Risâlede şiirlerinden örnekler verdiği şair sayısı yetmiş birdir.

Bütününü ile ele alındığında Bâbü'r eserinde on dokuz bahir etrafında 500'den fazla vezin göstermiştir. Bunlardan bir kısmının kendi icadı olduğunu bildirir. Bâbü'r hâtıratında, 933 (1527) yılı sonlarıyla ilgili vukuat ve konulardan bah-

sederken, bir beytini 504 ayrı vezinde ifade ettiğini ve bununla ilgili olarak bir risâle kaleme aldığını söyler ki bu eldeki aruz risâlesidir (*Vekâyi*, s. 375; eserin neşrini yapan Stebleva'nın bu husustaki görüşü biraz farklıdır). Bundan başka divanının Râmpûr nüshasında aruz risâlesini Hindistan fethinin sona erişinden iki üç yıl önce tamamladığını belirten kayıttan, Hindistan fethi 933 (1527) yılı yazında son bulduğuna göre, eserin 930 veya 931 (1524 veya 1525) yılları arasındaki bir tarihte meydana gelmiş olduğu anlaşılar.

Bâbürnâme'nin İlmînski neşri nüshasının sonundaki ilâve metinde Bâbü'rün biri vezin konusunda, diğeri kafiyeyle dair iki risâlesi bulunduğu belirtilir. İkincisinin isminin zikredilmemesine karşılık *Aruz Risâlesi*'nden, tarihçi Ebû'l-Fazl'ın da bildirdiği gibi (*Ekbernâme*, I, 118; İng. trc. Beveridge, I, 279), *Mufasssal* adıyla bahsedilmektedir.

Bâbü'rün kayıp sanılan *Aruz Risâlesi* ilk defa Fuad Köprülü tarafından Bibliothèque Nationale'deki bir yazmadan bulunup ortaya çıkarılmıştır. 1923 Kasımında Dinler Tarihi Kongresi münasebetiyle Paris'te bulunurken yaptığı bu keşfi *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde haber vermiş, baskısı 1928'de tamamlanan *Türkiyat Mecmuası*'ndan ayrı basım olarak 1926'da neşredilen *Türk Klasik Edebiyatındaki Hususî Nazım Şekilleri: Tu-yug* adlı araştırmasında eserdeki malzemen geniş surette istifade etmiştir. Eserin keşfinin kendisine ait olduğunu iddia eden Rıza Nur, risâlede zikri geçen *Mübeyyen* ile ilgili "muhtasar" sözünü kitabın adı sanmış, her iki hususta da F. Köprülü ile münakaşaya girişmiştir (Rıza Nur, "Le Moukhtaçar de Baber Chah", *Revue de Turcologie/Türk Bilik Revüsü*, Alexandrie 1931, nr. 1, s. 86-92). F. Köprülü buna iki ayrı yazı ile cevap vermiş, eserin adının "Muhtasar" olamayacağını bir kere daha izah etmiştir ("Bâbü'rün Aruz Risalesi ve Mübeyyen'i", "Nevâî ve Bâbü'r'deki Nazım Şekillerine Ait", *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934, s. 240-246 (I), 246-254 (II)). Rıza Nur bu defa da yeni bir yazısıyla münakaşayı sürdürmek istemiştir ("Köprülüzade Fuad Beyin Cevabına Cevab", *Türk Bilik Revüsü*, nr. 5, Şubat 1935, s. 99-162). *Aruz Risâlesi*'nin diğer bir yazma nüshası Tahrân'da Kütübâne-i Saltanatı'deki 931 (1525) istinsah tarihini taşıdığı söylenen Bâbü'r külliyyatı içindedir (Z. V. Togan, *TTK Belle-*

ten, s. 444 ve *İTED*, s. 152; 1252'de [1836-37] istinsah edilmiş Madras nüshası için bk. Hofman, I, 177).

Paris nüshasının (Bibliothèque Nationale Suppl. Turc. 1308; Blochet, *Catalogue*, II, 229) ardarda iki faksimile neşri yapılmıştır (Saidbek Hasan, *Zahîrüddin Muhammed Babur, Muhtasar*, Taşkent 1971; aynı zamanda Kiril harfleriyle metni, İ. V. Stebleva, *Zahîr ad-Dîn Muḥammad Bâbur, Traktat Ob 'Aruze/Aruz Risâlesi*, Moskva 1972, sadece faksimile, önsöz ve indeks; ayrıca bk. A. M. Şerbak, "Soçinenie Babura ob 'Aruze [Predvaritelnoe Soobşçenie]", *NAA*, nr. 5, 1969, s. 156-168; İ. V. Stebleva, "İzveçeniya İz Traktata Babura Po Stihoslojeniyu [Aruzul]", *Pismenniy Pamyatniki Vostoka Ejegodnik*, Moskva 1970, s. 166-171).

4. *Mübeyyen*. Yazıldığı sırada on bir on iki yaşlarında bulunan oğlu Kâmrân Mirza'ya öğüt olarak Hanefî fıkına dair bazı konu ve meseleleri izah gayesiyle kaleme aldığı 2000 mısralık bir mesnevidir. Aruzun hafif bahrinde "fâilâtün / mefâilün / fâilün" veznindeki bu küçük eser beş fasıl üzerine tertip edilmiştir. İçinde ebced hesabı ile düşürülmüş tarihten başka *Aruz Risâlesi*'nde de verdiği (vr. 170^a) tarih 928'de (1522) yazıldığını göstermektedir. Sefer esnasında tamamlandığından önce sefer ve misafirlik ahkâmına yer verilen risâlede oruç, zekât ve vergi konuları üzerinde durulmaktadır. Eser, kendi memleketi Fergana'dan çıkan Ali b. Ebû Bekir el-Merginânî'nin *el-Hidâye*'sini İmam Ebû Hanîfe mezhebinin en muteber kitabı olarak bahis konusu ettiğini gördüğümüz (*Vekâyi*, s. 47) Bâbü'rün şer'î sahadaki bilgisini aksettirmektedir. Ebû'l-Fazl *Mübeyyen*'in şöhret kazanıp çok takdir gördüğünü bildirir (*Ekbernâme*, s. 278). İşlenen konuyu cazip kılmak fikriyle manzum olarak kaleme alınmış bu didaktik eserde fazla bir sanat değeri aranamayacağı tabiidir. Onun öteden beri "Mübîn" diye yanlış okunan isminin gerçek şeklinin "*Mübeyyen*" olduğu tarihçi Abdülkâdir el-Bedâûnî tarafından açıkça belirtilmiştir. Mübîn ise Bedâûnî'nin bildirdiği üzere Bâbü'rün kâtibi Şeyh Zeyn'in *Mübeyyen*'e yazdığı Farsça şerhin adıdır (*Müntahabü't-tevârîh*, I, 343; İng. trc., [Ranking], I, 450). *Mübeyyen*'in adı bazı yerlerde *Der Fıkh-ı Mübeyyen* veya *Fıkh-ı Bâbü'rî* şeklinde de geçer. *Bâbürnâme*'de adını birkaç defa zikredip Hindistan ile ilgili iki beytini zikrettiği eserden, *Aruz Risâlesi*'nde de ya-

zıldığı bahirden örnek olmak üzere yirmi yedi beyit almıştır (vr. 170^{a-b}). İlk defa bir kısmı ile Berézin'in *Chrestomathie Turque*'nde (Kazan 1857, I, 226-272) basılan risâlenin 1905'te Taşkent'te *Mübeyyenü'l-İslâm* adı altında yapılmış bir taş baskısı vardır. Fuad Köprülü'nün hususi kütüphanesinde 937'de (1530-31) Müsâ b. İsâ adlı bir kâtip tarafından Merginan'da yazılmış bir nüshası olduğu gibi Leningrad ve Özbekistan'da da birkaç yazma nüshası bulunmaktadır (bk. Hofman, I, 178). Tahrân Kütübâne-i Saltanatı'de (nr. 671) istinsah tarihi 931 (1525) olarak gösterilen Bâbü'r külliyyatı içinde de bir nüshası olduğu anlaşıyor. Eserin "Kitâb-ı Zekât" faslı, vergi meselesi ve Bâbü'rün iktisadî görüşleri bakımından başlı başına bir incelemeye konu olmuştur (S. Azimcanova, "Nekotorie Ekonomicheskie Vzglady Zahir Ad-Dina Muhammada Babura. İzlojennye v 'Mubayine'", *Trudi Dvadçat' Piyatogo Mejdunarodnogo Kongressa Vostokovedov*, Moskva 1963, III, 203-208). Leningrad nüshası L. V. Dmitrieva tarafından ele alınmıştır (*Problemi Vostokovedeniya*, Moskva, nr. 4, 1959, s. 136-146). *Tanlangan Asarlar* isimli Bâbü'r'den yapılmış seçmeler kitabında (Taşkent 1958) risâle metninden bir kısım verilmiştir.

5. *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*. XV. asırda Timurlular çağında Mâverâünnehir ülkelerinde büyük mânevî nüfuzu olan Nakşibendî Hâce Ubeydullah Ah-râr'ın, babası Mahmud Şâsî'nin dileği dolayısıyla yazdığı için *Vâlidîyye* diye adlandırdığı Farsça tasavvufî ahlâk risâlesinin manzum tercümesidir. Eser remel bahrinin "feilâtün / feilâtün / feilün" vezni üzerine 243 beyitlik mesnevi şekline konulmuştur. Menkıbe ve kerametleri Hüseyin Vâiz-i Kâşî'nin *Reşehât*'ını dolduran Hâce Ubeydullâh-ı Kâşî'nin (Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns ft menâkıb-i'l-evliyâ* [trc. Lâmi'î Çelebi], İstanbul 1289 [1872], s. 344-455; Ali Şîr Nevâî, *Neşâyimü'l-Mahabbe min Şemâiyimü'l-Fütüuve*, nşr. K. Eraslan, İstanbul 1979, s. 256-258; Storey, *Persian Literature*, London 1953, I/2, 964) Bâbü'rün mânevî hayatında hususi bir yeri vardır. Babası Fergana Sultanı Ömer Mirza'ya "oğlum" diye hitap edecek kadar yakınlık gösteren Hâce Ubeydullah'ı Bâbü'r zaman zaman rüyalarında gördüğünü ve ondan, olacak güzel şeylerin işaretlerini aldığını söyler. Hindistan'da hayatının son yıllarında daha önce geçirdiği ateşli bir hastalığın yeniden nüksetmesi sırasında, Hâce Ubeydullah'ın ruhaniyetinin şifaya ve-

sile olması ümidiyle onun bu eserini tercümeyle başlayarak 27 Safer - 8 Rebîülevvel 935 (10-20 Kasım 1528) arasında on gün içinde tamamlar (*Vekâyi'*, s. 393-394). Sade bir ifade ile meydana getirdiği bu tercüme, mutasavvıf ve dervişlere büyük bir hürmet duyan Bâbü'rün tasavvufî konulardan lezzet alan bir yönünü aksettirmektedir. Bu didaktik mesnevi Bâbü'rün divan nüshalarında yer almaktadır. Bunlardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (TY, nr. 3743) Hâlis Efendi nüshası metninin Fuad Köprülü tarafından neşri yapılmıştır ("Risâle-i Vâlidîye Tercümesi", *MTM*, nr. 1, 1331/1915, s. 113-124). Râmpür nüshasındaki metnin divanın Denison Ross tarafından, Paris nüshası da Samoyloviç tarafından yapılan neşrinde basılmıştır. 935'te (1528-29) yazılan eserin, istinsah tarihi 931 (1525) olarak gösterilen Tahran Kütüb-hâne-i Saltanatî'deki Bâbü'r külliyyatı içinde yer alması, bu tarihlerden birinin yanlış olduğunu göstermektedir. Risâlenin sonundaki 935 tarihi *Bâbü'r-nâme* ile de teyit edildiğine göre tarih yanlış külliyyata ait olmalıdır.

Bâbü'rün bunlardan başka var olduğu söylenen biri müzik hakkında, diğeri harp sanatına dair iki eseri şimdiye kadar ele geçmemiştir. Bâbü'r'e bir de oğlu için yazdığı bir "Vesâyânâme" atfedilmiştir (bk. A. S. Beveridge, "Further Notes on Baburiana. II. Paternal Counsels Attributed to Babur in a Bhopal MS.", *JRAS*, 1923, s. 75-82).

Bâbü'r Arap harfleri dışında değişik ve kullanılması kolay bir yazı şekli tasarlamış, 1504'te ülkesinden ayrılıp yeni bir devlet kurmaya Kâbil'e gittiğinde "hatt-ı Bâbü'rî" adıyla yeni bir alfabe sistemi icat etmişti. Noktasız harflerden meydana gelen bu sistem, ileri sürüldüğüne göre, Türkçe'nin bünyesine uygun

gelecek bir yol arayışın ifadesiydi. Hatt-ı Bâbü'rî örneklerinden bazıları çok yakın zamanlarda ele geçmiştir (bu yazı meselesi hakkında bk. A. de Longpérier, "Note sur l'écriture baberi", *Comptes-rendus des sciences de l'Académie des inscriptions*, Paris 1872, I, 245-252; S. Azimdzhanova, "New Data Concerning Khatt-ı Baburî", *Central Asian Review*, London 1964, XII/2 ve *Proceedings of the Twenty-sixth International Congress Orientalists* 1964, IV (1970), s. 203-208; R. Rahmeti Arat, "Babur ve Yazısı", *TK*, Mart 1964, nr. 17, s. 18-21; Âhmed Golçin-i Maanî, "Moshaf-ı Baburî", *Nâme-i Âstân-i Kods*, Meşhed 1344 hş./1965, nr. 20, s. 60-64; Ali Alparslan, "Babur'un İcad ettiği 'Baburî Yazısı' ve Onunla Yazılmış Kur'an", *TM*, 1976, XVIII, 161-168; a.mlf., "Babur'un İcad ettiği Baburî Yazı II", *TM*, 1980, XIX, 207-209).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), I-II; a.mlf., *Bâbü'r-Nâma: Memoirs of Bâbur* (trc. A. S. Beveridge), London 1922, I-II; Gülbeden Begim, *Humâyûn-nâme* (trc. Abdürrab Yelgar), Ankara 1944; Zeyn Han, *Tabaqât-ı Baburî* (trc. S. Hasan Askari), Delhi 1982; Sâm Mirzâ, *Tuḥfe-i Sâmî* (nşr. Vâhid Destgerdî), Tahran 1314 hş., s. 15-16; Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Müntehâbu't-tevârîḥ*, Calcutta 1865; a.mlf., *Muntakhâbu't-Tawâriḥ* (trc. G. S. A. Ranking), Calcutta 1898; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Ekbernâme*, Calcutta 1886, I; a.mlf., *The Akbar-nâmâ of Abu'l-Fazl* (trc. H. Beveridge), Calcutta 1897, I; W. Erskine, *A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humâyûn*, London 1854; F. Teufel, "Baber und Abu'l-Fazl", *ZDMG*, XXXVII (1883), s. 141-187; Mengü Kaan, Büyük Bir İslâm Mogol İmparatoru (Bâbü'r Şah) Merhum", *İslâm Mecmuası*, nr. 7, İstanbul 1332/1914, s. 199-203 (Bilgi hatalarına mukabil İslâmî yönden bir değerlendirme vardır.); Öktem Kaan [Yusuf Akçura], "Hindistan'da Türklük. Müslüman Türk İmparatorları (Zahîrüd-din Muhammed Bâbü'r Şah Gazi", *Bilgi*, nr. 6, İstanbul 1330/1915, s. 570-585; H. Beveridge, "A Letter from the Emperor to his son Kamran", *JASB* (New Serie 15, 1919),

s. 329-334; S. M. Edwards, *Babur. Diarist and Despot*, London 1926; Carra de Vaux, *Les Penseurs de l'Islam*, Paris 1921, I, 63-67; Rıza Nur, "Bâbü'r: Şair", *TY*, nr. 16 (1926), s. 376-390; F. Grenard, *Baber: Fondateur de l'Empire des Indes (1483-1530)*, Paris 1930 (Geniş bir özet: Mustafa Hakkı Akansel, "Bâbü'r", *Tanrıdağ*, nr. 12, İstanbul 1942, s. 5-9); M. Fuad Köprülü, "Bâbü'r Şah", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1928; a.mlf., "Arûz", *İA*, 1942, I, 648; a.mlf., "Babur", *İA*, 1943, II, 180-187; a.mlf. — W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1942, s. 246-249; 8. bs. Ankara 1984, s. 221-222; V. Zohidov, "Bobirning Faoliyati va Adabiy-Ilmiy Merosi Mustafa Hakkı Akansel, "Bâbü'r, Bobirnama (nşr. P. Şamsiev - S. Mirzaev) içinde], Taşkent 1960, s. 5-52; H. Hasanov, *Zahiriddin Bobir: Sayeh ve Olim*, Taşkent 1960; a.mlf., *Zahiriddin Muhammed Bobir: Haeti ve Geografik Merosi*, Taşkent 1966; A. Schimmel, "Babur Padishah, the Poet, With an Account of the Poetical Talent in His Family", *IC*, XXXIV/2 (1960), s. 125-138; A. Bombaci, *Storia Della Letteratura Turca*, Milano 1963, s. 143-163; a.mlf., *Histoire de la Littérature Turque* (trc. I. Melikoff), Paris 1969, s. 135-152; H. Lamb, "Varying Cultural Influences of the Last Timurid Age in Samarkand. An Aspect of the Character of Zahir Ad Din Muhammad, Surnamed Babur (the Tiger). Founder of the Dynasty Known as the Great Moghuls of India", *Trudi Dvadchat Piyatogo Mejdunarodnogo Kongressa Vostokovedov*, Moskva 1963, III, 217-221; J. Eckmann, "Die Tschaghataische Literatur", *Ph.TF*, II (1964), s. 370-376; N. M. Mallaev, *Üzbek Adabiyyi Tarihi*, Taşkent 1965, s. 636-677; H. F. Hoffman, *Turkish Literature*, Utrecht 1969, I/1-3, s. 162-183; Banarlı, *RTET*, I, 518-522; R. D. Palsokar, *Babur: Study in Generalship*, Poona 1971; Bobir, *Üzbek Sovet Enciklopediyası*, Taşkent 1972, II, 287-293; I. V. Stebleva, "Semanticheskoe Edinstvo Gazeli Babura", *Tyurkologicheskii Sbornik*, Moskva 1978, s. 158-166; a.mlf., *Semantika Gazeley Babura*, Moskva 1982; a.mlf., "Literaturnaya i nauchnaya deyatel'nost' Zahiriddina Muhammada Babura (K 500-Letiya so dnya rojdeniya)", *NAA* (1983), s. 64-71; a.mlf., "Poeticheskoe Tvorchestvo Babura (K 500-Letiya so dnya rojdeniya)", *ST*, nr. 1 (1983), s. 24-33; S. P. Blake, "Courtly Culture Under Babur and the Early Mughals", *JAH*, XX (1986), s. 193-214.

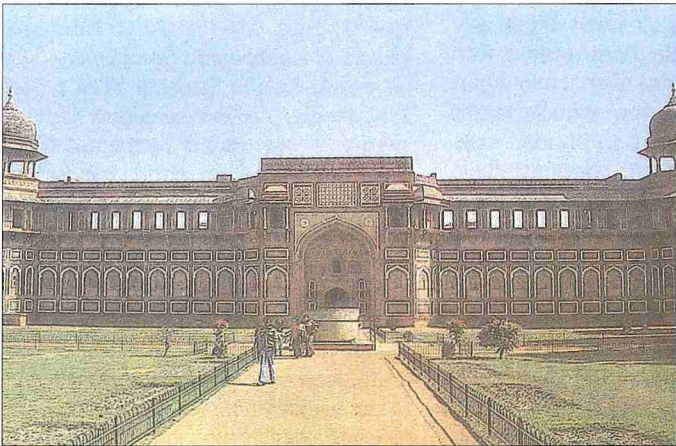

ÖMER FARUK AKÜN

BÂBÜRLÜLER

1526-1858 yılları arasında
Hindistan'da hüküm süren
bir Türk devleti.

Hânedanın kurucusu ve ilk hükümdarı Çağatay Türkleri'nden Bâbü'r'dür. Bâbü'r Şah 1526'da Panipat Meydan Savaşı'nı kazanarak Lûdî Sultanlığı'nı ortadan kaldırdı ve Bâbürlü hânedanını kurdu. Mart 1527'de Kânvâ'da, savaşıllıklarıyla Hindistan'da haklı bir şöhrete sahip olan Racpütler'i mağlûp etti. Çitor racası Rânâ Sangâ'nın emrindeki Hindûlar

Tipik bir
Bâbürlü
eseri olan
Changir'in
1610 tarihli
yazlık
sarayı -
Agra /
Hindistan